

Avaussanat:
Ilkka Niiniluodon juhlaseminaari
28.9.2016

SAMI PIHLSTRÖM

Emeritusprofessori Ilkka Niiniluoto tuskin kaipaa erityistä esitelyä Suomen Filosofisen Yhdistyksen jäsenistölle tai *Ajatus*-vuosikirjan muille lukijoille. Suomen Filosofinen Yhdistys järjesti 28.9.2016 Tieteiden talolla Helsingissä pienimuotoisen juhlaseminaarin kunnioittaakseen keväällä 2016 70 vuotta täyttäneen professori Niiniluodon pitkää uraa filosofina ja yliopistomiehenä – ja tässä yhteydessä ennen kaikkea Yhdistyksen erittäin pitkäaikaisena puheenjohtajana. Lienee aktiivisesti toimivien tieteellisten seurojen ennätys, että hän toimi Yhdistyksemme puheenjohtajana peräti 41 vuotta, vuodesta 1975 vuoden 2016 kevääseen saakka (ja jo sitä ennen lyhyen aikaa sihteerinä ja varapuheenjohtajana). Minun on vieläkin, keväästä 2016 jatkuneen totuttelun jälkeen, toisinaan vaikea muistaa ja ymmärtää, että tulin valituksi hänen seuraajakseen Yhdistyksen puheenjohtajana.

Niiniluodon erittäin merkittävää uraa on toki juhlistettu aiemminkin. Esimerkiksi Niiniluodon kanslerikauden päättyessä keväällä 2013 Helsingin yliopisto järjesti hänen kunniaakseen arvovaltaiset juhlaillalliset, ja eläköitymisen aikaan keväällä 2014 Niiniluodon jäähyväisluento keräsi yliopiston pienen juhlasalin ääriään myöten täyteen kuulijoita. Akateemisten perinteiden mukaisia juhlakirjoja on julkaistu ainakin Niiniluodon 40-, 50- ja 60-vuotispäiviksi eli vuosina 1986, 1996 ja 2006.

Näistä kahta jälkimmäistä minulla oli ilo olla mukana toimittamassa yhdessä Panu Raatikaisen sekä Ilkka Kieman (ent. Kieseppä) ja Matti Sintosen kanssa.

Haluan kiittää juhlaseminaarin järjestelyistä Suomen Filosofisen Yhdistyksen sihteeriä Päivi Seppälää sekä Yhdistyksen hallitusta kokonaisuudessaan. Erityinen kiitos kuuluu puhujille ja tämän niteen kirjoittajille eli professori Niiniluodon pitkäaikaisille kollegoille ja ystäville professori Leila Haaparannalle (Tampereen yliopisto) ja emeritaprofessori Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilalle (Aalto-yliopisto). Heidän alustustensa jälkeen seminaariyleisöllä oli tilaisuus kuulla professori Niiniluodon vastauspuheenvuoro ja sen jälkeen keskustella monista hänen filosofisen ajattelunsa ja illan esitelmien esiin nostamista aiheista. Tähän *Ajatuksen* niteeseen sisältyvät Haaparannan ja Kakkuri-Knuutilan esitelmiin perustuvat artikkelit sekä Niiniluodon vastaus heidän kontribuutioihinsa. Haluan Yhdistyksen puolesta myös lämpimästi kiittää *Ajatuksen* päätoimittajaa professori Arto Laitista seminaarimateriaalin sisällyttämisestä vuosikirjaan.

Kerrattakoon muutama aivan keskeinen tosiseikka juhlaseminaarin päähenkilön elämästä ja urasta. Ilkka Niiniluoto syntyi Helsingissä 12.3.1946. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa matematiikkaa ja teoreettista filosofiaa erityisesti Jaakko Hintikan ohjauksessa ja väitteli filosofian tohtoriksi vuonna 1974. Hän toimi jo 1970-luvulla matematiikan apulaisprofessorina, kunnes siirtyi ensin hoitamaan teoreettisen filosofian professorin virkaa vuonna 1977 ja sai vakinaisen nimityksen virkaan vuonna 1981. (Niiniluoto oli siis viimeisiä tasavallan presidentti Urho Kekkosen nimittämiä professoreja.) Niiniluoto toimi myöskin otteeseen Filosofian laitoksen esimiehenä tai johtajana (millä nimellä tuota tehtävää milloinkin kutsuttiinkin) ja myös humanistisen tiedekunnan dekaanina vuosina 1990 ja 1993–1994. Akateemisen johtajan ura Helsingin yliopistossa lähti huimaan nousukiitoon 1990-luvun lopulla: ensin Niiniluoto toimi tutkimuksesta vastaavana vararehtorina vuosina 1998–2003, sitten yliopiston rehtorina vuosina 2003–2008 ja lo-

pulta kanslerina vuosina 2008–2013. Näihin kausiin mahtui monia koko suomalaisen yliopistolaitoksen kannalta huomattavia – ja vaikeita – uudistuksia: rehtorina Niiniluoto joutui muun muassa vastaamaan yliopistojen uuden palkkausjärjestelmän aiheuttamaan kritiikkiin, ja hänen kanslerikautensa aikana hyväksyttiin vuoden 2010 alusta voimaan tullut uusi yliopistolaki, joka herätti ja herättää edelleen kiivasta keskustelua. Viisivuotisen kanslerikauden päätyttyä Niiniluoto palasi vielä hetkeksi hoitamaan vanhaa teoreettisen filosofian professuuriaan, kunnes eläköityi keväällä 2014 ja siirtyi aktiiviseksi, sekä tutkimusta että jossain määrin opetustakin jatkavaksi emeritukseksi. En ryhdy tässä listaamaan Niiniluodon lukemattomia akateemisia ja muita luottamustehtäviä. Hän on muun muassa Suomalaisen Tiedeakatemian ja I.I.P.:n eli Institute International de Philosophien jäsen. Hän on toiminut Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan hallituksen puheenjohtajana ja filosofisten yhdistysten kansainvälisen kattojärjestön F.I.S.P.:n johtokunnan jäsenenä. Suomen Filosofisen Yhdistyksen toiminnan kannalta keskeistä on paitsi hänen erittäin pitkä puheenjohtajakautensa myös hänen toimintansa Yhdistyksen perinteikkään kansainvälisen julkaisusarjan *Acta Philosophica Fennica* päätoimittajana vuodesta 1980. Tämä päätoimittajan pesti jatkuu vuonna 2016 alkaneen uuden viisivuotiskauden, joten onneksi Niiniluoto ei ole aivan kokonaan luopunut Yhdistyksen asioiden edistämisestä.

Ilkka Niiniluodon poikkeuksellisen mittavasta tuotannosta voidaan tässä mainita vain muutamia keskeisiä teoksia. Hänen kansainvälisistä kirjoistaan tärkeimpiä ovat *Is Science Progressive?* (1984), *Truthlikeness* (1987) ja *Critical Scientific Realism* (1999). Suomenkieliselle yleisölle hän on tuttu jo laajalti luetuista tieteenfilosofian oppikirjoistaan *Johdatus tieteenfilosofiaan* (1980) ja *Tieteellinen päättely ja selittäminen* (1983) sekä kriittistä tieteellistä ajattelua ja sen yhteiskunnallista merkitystä puolustavista esseekokoelmista, joista tässä mainittakoot *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus* (1984), *Maaailma, minä ja kulttuuri* (1990), *Järki, arvot ja välineet* (1994), *Totuuden rakastaminen* (2003), *Dynaaminen sivistysyliopisto* (2011) ja *Hyvän elämän filosofiaa* (2015).

En voi tässä yhteydessä ryhtyä selostamaan näitä teoksia tai Niiniluodon filosofian monille uskoakseni tuttuja peruspiirteitä. Niiniluoto tunnetaan tinkimättömänä tieteellisen rationaalisuuden puolustajana, ja hänen ajatteluaan leimaa paitsi analyttiselle filosofille tunnusomainen systemaattisuus myös eräänlainen ensyklopedisuus. Filosofilla tulee olla harkittu kanta miltei kaikkiin kysymyksiin, ja niitä kaikkia koskevista vastausehdotuksista on ymmärrettävä ja hallittava ainakin relevantti kirjallisuus. Ei voida erikoistua liiaksi tai käpertyä tutkimaan vain jotakin pientä filosofian osa-aluetta, koska kaikki filosofiset kysymykset liittyvät lopulta kiinteästi toisiinsa. On katsottava kokonaisuutta – ja samalla tunnettava riittävästi relevantteja detaljikeskusteluja, jotta on mahdollista esittää omaperäisiä näkemyksiä ja argumentteja. Kirjoittaessaan vaikeista asioista myös suomeksi ja puolipopulaariin (muttei koskaan ongelmien vaikeutta vesittävään) tyyliin Niiniluoto noudattaa suomalaisen filosofian parhaita perinteitä, muiden muassa Eino Kailan ja G.H. von Wrightin linjaa, johon on aina kuulunut korkeimman kansainvälisen tason tutkimuksen täydentäminen kotimaassa julkaistuilla yleistajuisemmilla kontribuutioilla.

Voitaneen sanoa, että Niiniluodon laaja-alaisen filosofisen kokonaisnäkemysten eräänlainen ydin on kriittinen tieteellinen realismi. Siitä saakka, kun 1980-luvun lopulla aloitin oman filosofian opiskeluni, olen kokenut välttämättömäksi jatkuvasti selvittää suhdettani Niiniluodon ajatteluun ja nimenomaan hänen realismiinsa – ja hänen realisminsa kautta realismin ja anti-realismien välisiin välienselvittelyihin yleisemmin. Juuri Niiniluodon tieteellinen realismi on ollut yksi filosofisen suunnistautumiseni keskeisistä viitepisteistä, kanta, johon on jotenkin reagoitava, edettiinpä siitä miten kauas tahansa. Tuskinpa olen tässä suhteessa kovinkaan poikkeuksellinen sukupolveni edustaja – niin merkittävä on ollut Niiniluodon rooli suomalaisten filosofien opettajana ja esikuvana sekä maamme tiede- ja kulttuurielämässä yleisemminkin.

Niiniluodon kriittiseksi tieteelliseksi realismiksi kutsuman näkemysten keskiöstä löytyvät perinteinen totuuden korres-

pondenssiteoria sekä totuudenkaltaisuuden käsite. Kirjan *Totuuden rakastaminen* (Otava, 2003) johdannossa ajatus kiteytetään näin: "Totuudenkaltaisuuden käsitteen avulla 'kriittinen tieteellinen realisti' voi rakentaa dynaamisen näkemyksen tieteenharjoituksesta, jossa tutkijayhteisö keksii ja testaa teorioita. Tiede edistyy silloin, kun uudet korjatut teoriat ovat lähempänä totuutta kuin vanhat. Tämä kuva tieteestä myöntää Charles S. Peircen *fallibilismin* mukaisesti, että tieteellinen tieto on aina enemmän tai vähemmän epävarmaa ja epätäsmällistä, mutta silti tiede kykenee korjaamaan omia virheitään ja näin lähestymään totuutta." (9)

Tiede on siis olennaisesti epädogmaattinen hanke, jonka on myönnettävä oma avoimuutensa, epävarmuutensa ja jatkuva korjattavuutensa. Niiniluoto itse toimii niin kuin opettaa: ainakaan dogmaattisuudesta hänen tieteellisen realismin puolustustaan ei missään tapauksessa voida syyttää. Hän nimenomaan haluaa jatkuvasti keskustella vaihtoehtoisten näkemysten kanssa ja osoittaa realismin paremmuuden käyttämällä antirealismia haasteena, eräänlaisena realistin taistelukuntoa kohoittavana harjoitusvastustajana, joka nousee esiin vasta-argumentteineen milloin mistäkin uudesta näkökulmasta: "Realistinen kanta tieteen suhteen ei ole mikään itsestäänselvyys. Tieteen on kyettävä myös rakentamaan itsekritiikkiin. Tässä mielessä antirealistien haasteet tarjoavat realisteille tervetulleeseen tilaisuuden täsmentää omia näkemyksiään. Samalla ne muistuttavat siitä, että tieteenharjoituksessa on vaalittava niitä tutkijayhteisön organisaation peruspilareita, jotka ovat valistuksen hengessä turvanneet tieteen asemaa." (*Totuuden rakastaminen*, 11.)

Realistin pyrkimys jatkuvaan dialogiin vastustamiensa antirealistien kanssa heijastuu myös Niiniluodon pysyvässä avarakatseisuudessa ja akateemisen vapauden vaalinnassa. Teoreettisen filosofian professorina Niiniluoto ei nähdäkseni koskaan pyrkinyt kapeasti profiloimaan oppiainettaan niin, että sen piirissä olisi ollut suotavaa harjoittaa vain hänen omien intressiensä mukaista tai hänen ajatuksiaan heijastavaa tutkimusta.

Hän antoi aina kaikille vakaville yrittäjille mahdollisuuden onnistua – ja antoi tieteellisen kriittisen keskustelun itse ratkaista, mitkä yritykset jäävät elämään ja vievät eteenpäin. Niiniluoto on nähdäkseni aina aidosti kunnioittanut eri tavalla ajattelevien näkemyksiä – ja samalla edellyttänyt niiden perustelemista argumentatiivisen, kriittisen keskustelun hengessä. Tämä yksinkertainen mutta luovuttamattoman tärkeä periaate on akateemisen vapauden ja siten ylipäänsä tieteellisen toiminnan lähtökohta, joka saattaa nykyisessä profiloinnin paineessa helposti unohtua.

Minäkin olen Niiniluodon oppilaana ollut usein melko jyrkästikin eri mieltä hänen kanssaan aivan keskeisistäkin asioista, kuten realismista (omat sympatiani ovat opiskeluaajoista asti olleet pragmatismien ja jonkinlaisen sisäisen realismien sekä tähän liittyen kantilaisuuden, jopa transsendentaalisen idealismin puolella) ja uskonnosta (vaikka suhtaudun uskonnollisiin ajattelutapoihin melko kriittisesti, en ole koskaan allekirjoittanut Niiniluodon ateismia vaan pyrkinyt – nykyisin uskonnonfilosofian professorina – tutkimaan uskonnollista ajattelua teismi-ateismi-kiistan ulkopuolelta). Samalla olen jatkuvasti kokenut tarpeelliseksi, ainakin implisiittisesti ellen eksplisiittisesti, pohdita miltei mistä tahansa omassa työssäni esiin tulevasta filosofisesta ajatuksesta, mitä Ilkka Niiniluoto siitä mahtaisi sanoa. Tässäkään en usko olevani yksin. Tällaista pohdintaa helpottaa se, että Ilkka *on* joskus sanonut jotakin miltei mistä tahansa filosofisesta kysymyksestä ja näkemyksestä.

Tähän niteeseen sisältyvät Leila Haaparannan ja Marja-Liisa Kakkuri-Knuutilan artikkelit sisältävät runsaasti uusia kiinnostavia näkökulmia professori Niiniluodon työhön ja ajatteluun kutsuen samalla Niiniluodon itse esittämään kommenttejaan näihin puheenvuoroihin.

Helsingin yliopisto